

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV – 1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2012.gada 26. janvārī Nr.1-8/4

**Latvijas Republikas Saeimas
Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai**

**Latvijas Republikas Saeimas
Juridiskai komisijai**
Jēkaba iela 11, Rīga, LV-1811

Par partnerattiecību tiesisko regulējumu

2011.gada maijā tiesībsargs tikās ar Latvijas Republikas Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisiju un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem ar mērķi iepazīstināt ar Tiesībsarga stratēģiju 2011.-2013.gadam. Papildus stratēģijā izvirzītajām prioritātēm Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija un nevalstiskās organizācijas aicināja tiesībsargu pievērst uzmanību partnerattiecību tiesiskajam regulējumam.

[1] Ņemot vērā neviennozīmīgo sabiedrības viedokli par konkrēto jautājumu, saskaņā ar Tiesībsarga likuma 14.pantu tiesībsargs pieņēma lēmumu izveidot konsultatīvo padomi par partnerattiecību tiesisko regulējumu (turpmāk tekstā – Konsultatīvā padome) ar mērķi, piedaloties profesionāliem juristiem un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, izvērtēt priekšlikumus par partnerattiecību tiesisko regulējumu, kā arī izvērtēt grozījumu nepieciešamību normatīvajos aktos.

Konsultatīvās padomes sastāvā darbojās eksperti no Sieviešu tiesību institūta, Latvijas juristu biedrības, LGBT un viņu draugu apvienības „Mozaīka”, Latvijas Cilvēktiesību centra, Sabiedriskās politikas centra „Providus”, fonda „Moral Revolution”, Latvijas Ordeņu brālības, resursu centra sievietēm „Marta”, kā arī tiesību zinātņu eksperti no Latvijas Universitātes, Rīgas Juridiskās augstskolas un Rīgas Stradiņa universitātes, kā arī pārstāvji no Valsts policijas.

Konsultatīvā padome sanākusi uz divām sēdēm, kuru laikā uzklusīti ekspertu viedokļi par partnerattiecību tiesiskā regulējuma ieviešanas nepieciešamību Latvijā. Ekspertu vairākums norādīja, ka Latvijā nav nepieciešams homoseksuālu partnerattiecību kopdzīves atsevišķs tiesisks regulējums, kas faktiski tiek pielīdzināts ar Satversmes 110.pantu aizsargātam „laulības” institūtam. Tā vietā vairums ekspertu norādīja uz plašāku problēmu loku, attiecinot to arī uz ārpuslaulības savienībā dzīvojošiem pretējā dzimuma pāriem. Saskaņā ar statistikas datiem pēdējo divdesmit gadu laikā ārpus laulības dzimušo bērnu skaita procentuālais rādītājs ir palielinājies no 17% līdz 45%.¹ Diskusijā uzsvērts, ka laikā, kad Latvijas sabiedrībā arvien aktuālākas kļūst demogrāfiskās problēmas (zema dzimstība, iedzīvotāju izceļošana, sabiedrības novecošanās), svarīgi ir nostiprināt tradicionālas ģimenes vērtību, veicinot dzimstību un nodrošinot stabilus dzīves apstākļus.

No otras puses Konsultatīvās padomes locekļi uzsvēra, ka svarīga ir ikviena indivīda drošība un stabilitāte sabiedrībā, savukārt, jautājuma aktualitāte liecina, ka ir atsevišķa sabiedrības grupa, kas Latvijā nejūtas droši un pasargāti.

Konsultatīvās padomes locekļu vairākums uzskatīja, ka esošo tiesību normu ietvaros ir iespējams noregulēt divu kopā dzīvojošu personu, tai skaitā, viņu bērnu mantiskās attiecības, tomēr būtu jāpievērš uzmanība atsevišķām tiesību normām, kas skar personiskās attiecības.

Kā pozitīvs piemērs tika minēti 2009.gada 12.marta grozījumi Kriminālprocesa likumā (spēkā no 01.07.2009.). Minētie grozījumi ieviesa jēdzienu „tuvinieki”, kas ir tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība, tādējādi pielīdzinot to laulātajam un tuvākajiem radniekiem. Līdzīgi arī Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 167.² pantā un Krimināllikuma 48. pantā līdztekus personas radniekiem un laulātajam norādīta persona, ar kuru persona ir vai ir bijusi neregistrētās laulāto attiecībās, un persona, ar kuru personai ir kopēja (nedalīta) saimniecība.

[2] Ņemot vērā sabiedrības, masu mediju un dažādu nevalstisko organizāciju plašo interesi un vēlmi piedalīties Konsultatīvās padomes darbā, tiesībsargs visus ieinteresētos aicināja uz publisku diskusiju, aicinot atbildēt uz pamatjautājumu, kā nodrošināt tiesību aizsardzību visām sabiedrības grupām partnerattiecību jomā, tostarp tām, kuras nav izvēlējušās klasisko laulības formu partnerattiecību tiesisko seku sakārtošanai.

Publiskās diskusijas laikā tiesībsargs uzklusīja dažādus, pat diametrāli pretējus viedokļus. No vienas puses izskanēja aicinājumi kritiskās demogrāfiskās situācijas apstākļos stiprināt un atbalstīt tradicionālas ģimenes institūtu, radot labvēlīgus noteikumus dzimstības veicināšanai, no otras puses

¹ Centrālās statistiskās pārvaldes dati par periodu no 1990. līdz 2010. gadam, datu bāzes pieejamas: <http://www.csb.gov.lv>.

aicinājumi nodrošināt visiem cilvēkiem vienlīdzīgu tiesisko aizsardzību, cienīt realitāti, vēršot uzmanību uz augsto neregistrētā kopdzīvē dzīvojošu pāru īpatsvaru Latvijas sabiedrībā. Diskusiju laikā izskanēja arī radikālāki aicinājumi, proti, izskaust homoseksuālismu kā morāli un ētiku aizskarošu, degradējošu dzīvesveidu vai klasificēt to kā saslimšanu.

[3] Iestājoties Eiropas Savienībā, Latvija zināmā mērā ir ierobežojusi savas suverēnās tiesības, uzņemoties pienākumu saskaņot nacionālās tiesību normas ar Eiropas Kopienu dibināšanas līgumu juridisko sistēmu. Ar 1997.gada Amsterdamas līgumu dzimumorientācija ir nostiprināta kā viens no diskriminācijas aizlieguma pamatiem². Eiropas Savienības Pamattiesību hartas preambulā noteikts, ka Eiropas tautas, veidojot arvien ciešāku savstarpēju sadarbību, ir nolēmušas veidot mierpilnu nākotni, kuras pamatā ir kopējas vērtības. Pamattiesību hartas 21.panta 1.punktā noteikts, ka „aizliegta jebkāda veida diskriminācija, tostarp diskriminācija dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpatnību, valodas, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, diskriminācija saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, diskriminācija īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ”.³ Tādējādi diskriminācijas aizliegums, tostarp uz dzimumorientācijas pamata, ir atzīts par vienu no Eiropas Savienības valstu vērtībām.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2010.gada 24.jūnija spriedumā lietā *Schalk & Kopf pret Austriju* secina: „kopš 2001.gada *Mata Estevez* sprieduma ir mainījusies sabiedrības attieksme pret viendzimuma pāriem daudzās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Daudzas dalībvalstis ir juridiski noregulējušas viendzimuma attiecības. Tāpat Eiropas Savienības valstīs pieaug tendence iekļaut viendzimuma attiecības jēdzienā „ģimene””.⁴

Šobrīd septiņās Eiropas valstīs - Beļģijas Karalistē, Islandes Republikā, Nīderlandes Karalistē, Norvēģijas Karalistē, Portugāles Republikā, Spānijas Karalistē un Zviedrijas Karalistē ir spēkā tiesiskais regulējums, kas atļauj viendzimuma pāru laulības.⁵ Piecpadsmit Eiropas valstīs ir noteikušas viendzimuma pāru reģistrēto partnerattiecību atzīšanu⁶.

Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas Nr.2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā, ar ko groza Regulu (EEK) Nr. 1612/68 un atceļ Direktīvas 64/221/EEK, 68/360/EEK, 72/194/EEK, 73/148/EEK, 75/34/EEK, 75/35/EEK, 90/364/EEK, 90/365/EEK un 93/96/EEK⁷, 5.punktā un 2.pantā

² Amsterdamas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību, Eiropas Kopienu dibināšanas līgumus un dažus ar tiem saistītu aktus, pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/index.htm>

³ Eiropas Savienības Pamattiesību harta, pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/index.htm>

⁴ *Schalk, Kopf v.Austria*, (application No.30141/04), sprieduma 93.punkts, pieejams: <http://archive.equal-jus.eu/109/>

⁵ Rainbow Europe Country Index, May 2011, pieejams: www.ilga-europe.org

⁶ Turpat.

⁷ pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0038:LV:HTML>

definīcija „ģimenes loceklis” attiecināta gan uz laulāto, gan līdzvērtīgi arī uz partneri, „ar ko Savienības pilsonis ir noslēdzis reģistrētas partnerattiecības, pamatojoties uz kādas dalībvalsts tiesību aktiem, ja uzņēmējas dalībvalsts tiesību aktos reģistrētas partnerattiecības ir noteiktas kā līdzvērtīgas laulībai, un saskaņā ar uzņēmējas dalībvalsts attiecīgajos tiesību aktos paredzētajiem nosacījumiem”.

Latvijas Republikas Satversmes tiesa 2004.gada 11.oktobra spriedumā Nr.2004-02-0106, interpretējot Satversmes 110.pantā noteikto „ģimenes” jēdzienu, ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, nonākusi pie secinājuma, ka „jēdziens “ģimenes dzīve” Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. panta nozīmē neattiecas tikai un vienīgi uz ģimeni, kas balstīta uz laulību. Jēdziens “ģimene” šajā normā nav saistīts vienīgi ar attiecībām, kas balstītas uz laulībām, tas var ietvert arī citas *de facto* “ģimenes” saites, gadījumos, kad puses dzīvo kopā ārpus laulības (sk. ECT sprieduma lietā “Keegan v. Ireland” 44. §). Interpretējot jēdzienu “ģimenes dzīve”, Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka bioloģiskā un sociālā realitāte (*biological and social reality*) ir prioritāra salīdzinājumā ar likumisko pieņēmumu (*legal presumption*) (sk. ECT sprieduma lietā “Kroon and Others v. The Neatherlands” 40. §).⁸

[4] Socioloģiskie pētījumi norāda, ka vairums Latvijas sabiedrības ir pret homoseksuālu attiecību atzīšanu. Formulējot savu attieksmi pret homoseksuāliem cilvēkiem, homoseksuālām attiecībām 23,2% respondentu norādījuši, ka „gan homoseksuāli cilvēki, gan homoseksuālās attiecības ir nosodāmas”, 27,6% atbildējuši, ka tiem nav iebildumu pret homoseksuāliem cilvēkiem, taču homoseksuālas attiecības ir nosodāmas, 30% norādījuši, ka nav nosodāmi ne homoseksuāli cilvēki, ne homoseksuālas attiecības, 18,9% nav bijis viedoklis šajos jautājumos.”⁹

Sabiedrības nostāja atspoguļojas arī deputātu balsojumā par grozījumiem Latvijas Republikas Satversmē. Latvijas Republikas Saeima ar 2005.gada 15.decembra likumu pieņēma grozījumu Satversmes 110.pantā, kas stājās spēkā 2006.gada 17.janvārī, un noteic, ka „Valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti (..)”, tādējādi konstitucionāli nostiprinot, kas Latvijā tiek saprasts ar jēdzienu „laulība”.

Likumprojekta anotācijā likumdevējs grozījuma nepieciešamību saistījis ar laulības un ģimenes kā tradicionālas vērtības, kas Latvijā izveidojusies kultūrvēsturiskas attīstības gaitā, pastāvīgiem apdraudējumiem.¹⁰

[5] Eiropas Savienības tiesas tiesnesis E. Levits, komentējot Latvijas Republikas Satversmes 91.pantu, runājot par seksuālo orientāciju kā vienu no

⁸ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004. gada 11.oktobra spriedums lietā Nr.2004-02-0106, 14.punkts.

⁹ Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS Latvijas iedzīvotāju aptauja „Attieksme pret seksuālajām minoritātēm” 2011.gada janvāris, 22. lpp.

¹⁰ Likumprojekta „Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” anotācija, pieejams: http://helios-web.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP1400_0

aizliegtajiem diskriminācijas kritērijiem norāda: „Pēdējās dekādēs sabiedrības attieksme pret to (*homoseksualitāti*) ir mainījusies, daudzās valstīs homoseksuālas partnerattiecības ir tiesiski atzītas. Taču tas nenozīmē, ka tās juridiski būtu pilnībā jāpielīdzina tradicionālajai (heteroseksuālajai) laulībai, jo laulība ir „pirmsjuridiska”, attiecīgajā kultūra tradicionāli izveidojusies institūcija, kuru valsts kā eksistējošu vienīgi atzīst, nevis konstituē.” Kopsakarā ar iepriekš minēto E. Levits norāda, ka labs orientieris ir formulējums Šveices 1999.gada konstitūcijā, kas runā par „dzīvesveidu”. Tikai tad, kad seksuālā orientācija ir kristalizējusies par konkrētu, normatīvi atzīstamu dzīvesveidu, tā varētu tikt uzskatīta par aizliegto kritēriju.¹¹

Latvijas Republikas Satversmes 110.panta komentārā norādīts: „Latvijai saistošie starptautiskie tiesību akti neuzliek par pienākumu noteikt, ka laulību var slēgt tikai starp pretējā dzimuma personām. Tie arī nenosaka, ka laulība var tikt noslēgta tikai starp sievieti un vīrieti. Personu, kas stājas laulībā, dzimumu katrai valstij ir tiesības noteikt pašai.”¹²

[6] Ņemot vērā iepriekš minēto, ievērojot Konsultatīvās padomes locekļu ieteikumus, publiskās diskusijas laikā izskanējušos viedokļus un iedzīvotāju aptaujas¹³ rezultātus, tiesībsargs secina, ka Latvijas sabiedrības vairākums šobrīd nav gatavs pielīdzināt viendzimuma partnerattiecību reģistrāciju laulības institūtam un pieņemt homoseksuālas attiecības kā normatīvi atzīstamu dzīvesveidu, līdz ar to LGBT un viņu draugu apvienības „Mozaīka” piedāvātā likumprojekta Reģistrēto partnerattiecību likums un to pavadošo likumprojektu tālāka virzība nav atbalstāma.

Tomēr, ievērojot Latvijas Republikas Satversmes 89.pantā noteikto, ka valsts atzīst un aizsargā ikviena cilvēka pamattiesības, un 91.pantā noteikto tiesiskās vienlīdzības principu, apzinoties esošo realitāti, proti, ārpuslaulības savienībā dzīvojošo pāru ievērojamo skaitu Latvijas sabiedrībā, tiesībsargs aicina izdarīt grozījumus virknē tiesību aktu, pietuvinot ārpuslaulības savienībā dzīvojošu personu, tai skaitā kopā dzīvojošu viena dzimuma personu, tiesisko aizsardzību laulātu pāru tiesiskajai aizsardzībai.

Ieteikumus par nepieciešamiem grozījumiem esošās tiesību normās tiesībsargs ir iesniedzis arī Ministru kabinetam. Priekšlikumi par nepieciešamajiem grozījumiem tiesību normās attiecas uz:

- 1) pacientu tiesību aizsardzību, īpaši gadījumos, kad nepieciešams pieņemt lēmumus par piekrišanu vai atteikšanos no ārstniecības, vai lēmumu par ārstēšanas metodes izvēli, ja pacients veselības stāvokļa dēļ pats nevar pieņemt attiecīgu lēmumu: Pacientu tiesību likuma 7.panta pirmā daļa

¹¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri VIII nodaļa Cilvēka pamattiesības, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2011., 154.p., 114.lpp.

¹² Turpat, 68.p., 587.lpp.

¹³ Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS Latvijas iedzīvotāju aptauja „Attieksme pret seksuālajām minoritātēm” 2011.gada janvāris.

- (Citu personu tiesības piekrist ārstniecībai vai atteikties no tās), 11.panta otrā daļa (Pacienta līdzdalība klīniskajā pētījumā);*
- 2) interešu konflikta novēršanu: likuma Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā 1.panta 6.punkts *(Likumā lietotie termini)*, 24.panta pirmās daļas 1.punkts *(Deklarācijā norādāmā informācija)*, Publisko iepirkumu likuma 23.panta pirmās daļas 2.punkts *(Iepirkuma komisijas darbības principi)*;
  - 3) procesuālajām tiesību normām, īpaši attiecībā uz tiesībām neliecināt, iepriekš neapsolītu slēpšanu un neziņošanu: Administratīvā procesa likuma 164.panta 1.punkts *(Personas, kuras var atteikties liecināt)*, Krimināllikuma 22.pants *(Iepriekš neapsolīta slēpšana un neziņošana)*, 303.pants *(Personas, kuras neatbild par atteikšanos dot liecību)*, Civilprocesa likuma 107.pants *(Personas, kuras var atteikties liecināt)*, 550.pants *(Tiesu izpildītāja atstatīšana vai noraidīšana)*;
  - 4) personas sociālajām tiesībām: Darba likuma 74.pants *(Atlīdzība gadījumos, kad darbinieks neveic darbu attaisnojošu iemeslu dēļ)*, Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 20.pants *(Pabalsts sakarā ar ģimenes locekļa vai apgādājamā nāvi)*, Valsts sociālo pabalstu likums (17.panta piektā daļa *(Valsts sociālo pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtība)*), likuma Par valsts pensijām 37.pants *(Sakarā ar pensijas saņēmēja nāvi nesaņemtās pensijas un apbedīšanas pabalsta izmaksāšana)*;
  - 5) tiesībām uz informāciju: Pacientu tiesību likuma 5.panta astotā daļa *(Tiesības un ārstniecību)*, Civilstāvokļa aktu likuma 34.pants *(Personas, kurām ir pienākums paziņot par miršanas faktu)*.